

СЕВЕРІНОВА О. Б.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових
дисциплін та публічного управління
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

БИЧІН С. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

ПОНОМАРЬОВА Т. І.,

кандидат юридичних наук,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним
правопорушенням
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.85 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.39>

ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ В МЕХАНІЗМІ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються особливості приватної детективної діяльності в механізмі спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в Україні. Автори вказують, що в сучасній кримінологічній науці доцільно вести мову про створення взаємозалежних механізмів, здатних позитивно впливати як на сторони кримінального правопорушення (кримінального правопорушника та жертву), так і на саме суспільно небезпечне діяння. Реалізація такого алгоритму потребує переходу до нових форм запобігання, однією з яких є приватна детективна діяльність. Звертається увага на те, що у сучасній кримінальній процесуальній практиці основною проблемою залишається висока латентність окремих суспільно небезпечних діянь, зумовлених як «професійністю» суб'єктів та проблемами, пов'язаними з досудовим розслідуванням, так і недовірою населення до правоохоронних органів та небажанням звертатись за допомогою. Латентність у будь-якому випадку є негативним явищем, яке стає перешкодою на шляху до позитивних змін кримінологічної ситуації. Існуючі інститути державних детективів не здатні в повній мірі реалізовувати кримінально-правову політику через низку процесуальних аспектів, взаємопов'язаних із наявним чітким алгоритмом реалізації завдань та функцій. Зазначається, що розширення переліку суб'єктів запобігання кримінально протиправній діяльності в країні надасть можливість встановити прогалини у стратегічному плануванні, а також визначити основні вектори та напрями, які не в повній мірі захищені від протиправного впливу.

Це стосується і запобігання специфічним видам кримінальних правопорушень, які частіше за все, залишаються поза увагою кримінологів. Підсумовується, що наразі розвиток приватних детективних агентств є одним із потенційно ефективних способів удосконалення кримінологічної політики.

Ключові слова: приватний детектив, кримінально протиправна діяльність, спеціально-кримінологічне запобігання, нормативно-правове регулювання, кримінологічна політика, кримінальне правопорушення, суб'єкти запобігання.

Severinova O. B., Bychin S. O., Ponomarova T. I. Private detective activity in the mechanism of special criminological crime prevention in Ukraine

The article examines the peculiarities of the activities of private detectives as one of the measures of special criminological prevention of criminal and illegal activities in Ukraine. The authors point out that in modern criminological science it is expedient to talk about the creation of interdependent mechanisms capable of positively influencing both the parties to the criminal offense (the criminal offender and the victim) and the socially dangerous act itself. The implementation of such an algorithm requires a transition to new forms of preventive activity, one of which is private detective activity. Attention is drawn to the fact that in modern criminal procedural practice, the main problem remains the high latency of certain socially dangerous acts, caused both by the «professionalism» of the subjects and problems related to pre-trial investigation, and by the population's distrust of law enforcement agencies and reluctance to seek help. In any case, latency is a negative phenomenon that becomes an obstacle on the way to positive changes in the criminological situation. The existing institutes of state detectives are unable to fully implement the criminal-legal policy due to a number of procedural aspects interrelated with the existing clear algorithm for the implementation of tasks and functions. It is noted that the expansion of the list of subjects for the prevention of criminal illegal activities in the country will provide an opportunity to establish gaps in strategic planning, as well as to identify the main vectors and directions that are not fully protected from illegal influence. Such areas are specific types of criminal offenses that are often overlooked by criminologists. It is concluded that currently the development of private detective agencies is one of the potentially effective ways of improving criminological policy.

Key words: private detective, criminally illegal activity, special criminological prevention, regulatory and legal regulation, criminological policy, criminal offense, subjects of prevention.

Постановка проблеми. Сучасні держава та суспільство потребують в оновленні підходу до запобігання кримінально протиправній діяльності в Україні. Зростання кількісного показника та погіршення якісного свідчать про рудиментарність нині існуючих кримінологічних впливів на суспільно небезпечні прояви. У зв'язку із цим останнім часом актуальним та відкритим для дискусії залишається питання остаточної легалізації діяльності приватних детективів, функції та завдання яких свідчать про можливість розглядати їх у якості суб'єктів протидії злочинності. Не дивлячись на досі не підписаний Президентом України законопроект «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 3726, в Україні вже існує низка підстав для подальшої інтеграції та легалізації такого роду діяльності. Прикладом є закріплення проведення розслідувань як окремого виду економічної діяльності (КВЕД-2010. Клас 80.30). Однак відсутність остаточного закріпленого правового статусу перешкоджає повноцінному функціонуванню приватних детективних агенств, а також формує негативну оцінку їх діяльності у науковій спільноті.

Серед інших причин, супротивники інституту приватних детективів вказують на те, що запровадження детективної діяльності в Україні призведе до порушення прав і свобод

громадян, зокрема права людини на не-втручання в особисте життя та сімейне життя, закріплене у ст. 31 Конституції України [1], ст. 18 Європейської конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод, ст. 11 Закону України «Про інформацію» [2]. Стаття 182 Кримінального Кодексу України встановлює юридичну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя. Предметом кримінального правопорушення є конфіденційна інформація про особу. Нею є відомості про приватне життя особи, що становлять її особисту чи сімейну таємницю (зокрема, інформація про освіту, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дату і місце народження, майновий стан та інші персональні дані про особу). Особисту таємницю становлять відомості про приватне життя конкретної особи, які ця особа бажає зберегти у таємниці від інших осіб. Такими відомостями можуть бути відомості про її здоров'я, хобі, особливості сімейних стосунків. Сімейна таємниця – відомості про приватне життя членів окремої сім'ї чи декількох сімей, які вони бажають зберегти у таємниці від сторонніх осіб [3].

Водночас, необхідно відмітити, що належна реалізація кримінологічної політики України у діяльності детективів надасть можливість встановити й оцінити ризики (загрози) кримінологічній безпеці, оскільки поєднання діяльності державних органів та приватних організацій дозволить виявити ті детермінанти, які раніше були невідомі. Реалізація кримінологічної політики державними та приватними детективами має вагоме значення для теорії та практики запобіжної діяльності, убезпечення українського суспільства в цілому. В її організації має знаходити вираження воля суспільства та пріоритети розвитку правоохоронного потенціалу соціуму, запроваджуватись новітні методики запобіжної діяльності. Основна ідея, що має бути втілена в організацію запобіжної детективної діяльності, – це забезпечення кримінологічної безпеки українського суспільства за найбільш важливими напрямками життєдіяльності шляхом поєднання державних та приватних зусиль.

Таким чином, наявність суперечливих думок та диференційованих підходів до визначення статусу приватних детективних агентств, а також можливості їх віднесення до суб'єктів запобігання кримінально протиправній діяльності шляхом нормативно-правового врегулювання свідчить про недостатню розробку цього питання в українській кримінологічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здійснення приватними детективами запобіжної діяльності розглядалось як у межах кримінологічної науки, так і вчиненими-фахівцями у дотичних галузях права. Зокрема, окремі аспекти участі приватних детективів у запобіганні злочинності в Україні дослідили такі вчені як А.М. Бабенко, В.М. Бесчастний, С.С. Вітвіцький, А.Ф. Волобуєв, Є.С. Назимко, М.О. Семенишин, В.В. Шаблистий та ін. Водночас питання нормативно-правового врегулювання діяльності приватних детективів як захід спеціально-кримінологічного запобігання кримінально протиправній діяльності в країні потребує доопрацювання. Що і зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Метою статті є розгляд особливостей здійснення приватної детективної діяльності як одного із заходів спеціально-кримінологічного запобігання, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення та організаційно-управлінського аспекту здійснення приватними детективами запобіжної діяльності в Україні.

Викладення основного матеріалу. Відтак, варто погодитись із думкою Є.С. Назимка, що кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політики взаємодіють як окремі самостійні сфери пенальної політики. Вчений вказує, що кримінологічна сфера пенальної політики забезпечує загальну превенцію, запобігання вчиненню кримінальних правопорушень особами, що відбувають чи відбули покарання, формуванню кримінальної субкультури [4, с. 11]. Запобігання кримінально протиправній діяльності – масштабний довготривалий процес, котрий обумовлює сутність та сенс існування кримінологічної науки. Протягом достатньо тривалого часового проміжку вчені вважали, що запобігання суспільно небезпечній поведінці кримінального правопорушника – єдиний та достатній спосіб покращити кримінологічну ситуацію. Однак, чисельні дослідження підтвердили, що не завжди протиправний акт залежить виключно від волі його суб'єкта – часто кримінальне правопорушення провокується свідомими або несвідомими діями жертви [5]. Вказане свідчить, що

в сучасній кримінологічній науці доцільно вести мову про створення взаємозалежних механізмів, здатних позитивно впливати як на сторони кримінального правопорушення (кримінального правопорушника та жертву), так і на саме суспільно небезпечне діяння. Реалізація такого алгоритму потребує переходу до нових форм здійснення запобіжної діяльності, однією з яких є приватна детективна діяльність.

У сучасній кримінальній процесуальній практиці основною проблемою залишається висока латентність окремих суспільно небезпечних діянь, зумовлених як «професійністю» суб'єктів та проблемами, пов'язаними з досудовим розслідуванням, так і недовірою населення до правоохоронних органів та небажанням звертатись за допомогою. Латентність у будь-якому випадку є негативним явищем, яке стає перепорою на шляху до позитивних змін кримінологічної ситуації. Існуючі інститути державних детективів не здатні в повній мірі реалізовувати кримінально-правову політику через низку процесуальних аспектів, взаємопов'язаних із наявним чітким алгоритмом реалізації завдань та функцій.

Не можна оминати увагою і окремі ризики, які виникають в межах запобіжної діяльності державних детективів, до яких можна віднести: відсутність політичної волі на запобігання корупції (відсутність послідовності та пріоритизації; незацікавленість та неготовність посадових осіб до запобігання корупції); політична заангажованість; відхід від мети запобігання злочинності та зосередження на вирішенні виключно корпоративних та особистих інтересів; зловживання службовими повноваженнями та (або) їх перевищення [7]. Отже, можна констатувати, що діяльність державних детективів через вичерпний перелік способів взаємодії зі сторонами та іншими учасниками кримінального провадження на сьогоднішній день не відповідає потребам сучасної держави та суспільства.

Водночас, запобіжна діяльність приватних детективів також не позбавлена недоліків та окремих ризиків, якими є зловживання наданими правами проведення детективної (розшукової) діяльності; витік приватної інформації; пріоритет корпоративних інтересів під час розроблення проєкту Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність»; не передбачення на нормативному рівні обов'язків щодо запобігання злочинності; самоусунення від лінії запобіжної діяльності тощо [7]. Таким чином, у цьому випадку наочним є «зворотній ефект» – відсутність адекватного нормативно-правового акту, який би регулював діяльність цих суб'єктів призводить як до умисного, так і несвідомого порушення ними діючого законодавства у різних сферах.

У проєкті Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» було запропоновано завдання, покладені на приватні детективні агентства, серед яких в межах запобігання можна виокремити: 1) збирання, фіксування та дослідження відомостей, необхідних для розгляду справ у цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному судочинстві, на договірній основі із сторонами судового процесу; 2) пошук осіб, місцезнаходження яких невідоме, з'ясування причин та обставин їх зникнення, можливостей і умов їх повернення, розшук осіб, які втратили родинні або дружні зв'язки; 3) розшук зниклого (втраченого або викраденого) майна, предметів і тварин; 4) здійснення заходів з відтворення втраченої (зниклої) інформації з питань законних прав та інтересів замовника; 5) виявлення фактів незаконного (несанкціонованого) збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю замовника, або їх розголошення, а також фактів незаконного (несанкціонованого) збирання конфіденційної інформації стосовно фізичних осіб; 6) пошук, виявлення та фіксування фактів незаконного використання прав інтелектуальної власності, що належать замовнику, а також випадків недобросовісної конкуренції; 7) пошук боржників та осіб, які ухиляються від виконання своїх договірних зобов'язань; 8) забезпечення захисту інформації з обмеженим доступом (конфіденційної, службової, таємної) замовника приватних детективних (розшукових) послуг [8].

Варто зауважити, що запропонований проєктною групою перелік має бути позитивно оцінений з точки зору потенційного запобігання видам кримінальних правопорушень, які на сьогоднішній день є достатньо розповсюдженими, але малодослідженими, у зв'язку із чим майже не піддаються запобіжному впливу. Наприклад, серед таких діянь можна виділити

кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (зокрема ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, зловживання опікунськими правами, порушення авторського права і суміжних прав тощо). Вказані суспільно небезпечні діяння ускладнені відсутністю чітко визначеного процесу доказування, що має наслідком часті випадки прийняття необ'єктивних процесуальних рішень або неналежного здійснення процесуальних дій. У зв'язку із цим нормативно-правове закріплення правового статусу приватних детективних агентств виконувало би допоміжну функцію в межах спільної діяльності із правоохоронними органами, а також розвитку нового стратегічного напрямку спеціально-кримінологічного запобігання.

Щодо реалізації кримінологічної політики у сфері запобігання особливо тяжким злочинам в діяльності поліцейських детективів, необхідно зазначити, що зараз вона знаходиться на рівні формування. Це обумовлено тим, що незважаючи на оголошену реформу поліцейської детективної діяльності, цей напрям перебуває у стадії пілотного проєкту. На законодавчому рівні не врегульовано правові засади саме їх діяльності. Тому, на поліцейських детективів та їх підрозділи розповсюджується дія загальних законодавчих актів у цій сфері (Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про Національну поліцію» тощо). Відповідний напрям кримінологічної політики сформований як нормативно-правовими актами загального характеру, так і спеціальними законами і підзаконними нормативно-правовими актами [7]. Водночас наведені нормативно-правові акти не в повній мірі регламентують особливості здійснення саме детективної діяльності, а точніше – не відмежовують діяльність державних детективів від інших суб'єктів запобігання. У зв'язку із цим логічним висновком є необхідність створення стратегічних документів, які б передбачали алгоритм реалізації повноважень державними та приватними детективами (приватними – після закріплення їх правового статусу).

Стратегію запобіжної детективної діяльності слід розглядати в контексті напрямів діяльності державних і недержавних детективів, сфер суспільних відносин, до яких вони є дотичними, а також викликів сучасної злочинності за відповідними напрямами. Якщо діяльність антикорупційних та поліцейських детективів чітко прив'язана до певних видів кримінальних правопорушень та злочинності у певних сегментах суспільних відносин, то приватна детективна діяльність має відігравати загальну запобіжну щодо злочинності роль, а також бути відповідним маркером діяльності державних правоохоронних органів. Зазначена стратегія має бути спрямована на забезпечення стабільності, довгостроковості та перспективності реалізації кримінологічної політики [7]. Розширення переліку суб'єктів запобігання кримінально протиправній діяльності в країні надає можливість встановити прогалини у стратегічному плануванні, а також визначити основні вектори та напрями, які не в повній мірі захищені від протиправного впливу. Як вже було сказано, у тому числі це стосується специфічних видів кримінальних правопорушень, які частіше за все залишаються поза увагою кримінологів.

Водночас, необхідними кроками з удосконалення кримінологічної політики в Україні, серед іншого визначено: підвищення ролі превентивної діяльності у сфері протидії злочинності і упровадження відповідних локальних програм у рамках єдиної політики, сформованої МВС; удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з організованою злочинністю та протидії торгівлі людьми, наркозлочинності та кіберзлочинності; підвищення професіоналізму працівників органів системи МВС щодо використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності; розвиток міжнародної взаємодії у сфері протидії організованих і транснаціональній злочинності; розвиток системи ювенальної превенції у сфері відповідальності органів системи МВС. Діяльність як відомчих так і приватних детективів регулюється, з одного боку, нормами національного, а з іншого, міжнародного, зокрема і загальноєвропейського правоохоронного законодавства. Поділ детективної діяльності на державну та приватну є логічним та обумовлений розвитком як міжнародних так і загальноєвропейських практик правоохоронної діяльності. Даний вид діяльності, у його

офіційно-державному та приватному вимірах, має здійснюватися, жодним чином не порушуючи основоположних прав та свобод людини і громадянина. Відповідне сучасне міжнародне та загальноєвропейське право нормативізує необхідність широкого та законного співробітництва між правоохоронними структурами та приватними детективними агенціями [7]. Відповідно до європейських та міжнародних стандартів відправлення правосуддя, залучення до кримінального процесу приватних детективів є розповсюдженою практикою, яка спрямована на посилення взаємодії різних підрозділів в процесі досудового розслідування, а також підвищення рівня довіри населення. Превентивна функція приватних детективів відтворюється крізь призму специфіки їх діяльності, яка надає можливість більш часто першими викривати кримінальні правопорушення на стадії готування (зокрема шляхом взаємодії із клієнтами).

У межах спеціально-кримінологічного запобігання кримінально протиправній діяльності приватні детективні агентства потенційно можуть здійснювати допоміжну функцію під час вирішення таких проблемних питань як: 1) поповнення доказової бази правоохоронних органів; 2) розвантаження органів досудового розслідування по кримінальних провадженнях, які здійснюються у формі приватного обвинувачення; 3) посилення кримінологічної політики в частині запобігання кримінально протиправній діяльності окремих, найбільш уразливих, категорій суб'єктів (жінки, особи похилого віку тощо); 4) участь у забезпеченні національної (зокрема, економічної) безпеки України в частині посиленого захисту конфіденційної інформації; 5) встановлення на ранніх етапах фактів готування до суспільно небезпечних діянь та своєчасне викриття фігурантів; 6) посилення напряду боротьби з організованою злочинністю тощо.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що наразі розвиток приватних детективних агентств є одним із потенційно ефективних способів удосконалення кримінологічної політики. Розширення переліку суб'єктів запобігання кримінально протиправним діянням надасть можливість перерозподілити як обов'язки та функції, так і пріоритети у вирішенні першочергових завдань щодо зниження кількісного та позитивного впливу на якісний показник злочинності в країні.

Список використаних джерел:

1. Юрченко А.О., Усенко А.О. Проблеми легалізації інституту приватної детективної діяльності в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 131–137
2. Бугайчук К.Л. Інститут приватних детективів за кордоном: порівняльно-правовий аналіз. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 7–13.
3. Параниця С.П., Польгун О.І. Організаційні основи дій приватних детективів під час надання допомоги в розшуковій діяльності. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2019/32.pdf
4. Назимко Є. С. Депеналізація як елемент пенальної політики України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Академії адвокатури України. К., 2011. 22 с.
5. Тіточка Т.І. Загальносоціальне запобігання віктимній поведінці неповнолітніх осіб. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2022/21.pdf
6. Бичін С.О. Реалізація кримінологічної політики України в діяльності детективів. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/14-bichin.pdf>
7. Семенишин М.О., Бесчастний В.М., Вітвіцький С.С., Бичін С.О., Назимко Є.С. Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності: монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 160 с.
8. Проект Закону України «Про приватну детективну (розшукову діяльність)» № 1093 від 13 грудня 2012 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45071

